

Πολιτισμική Ανομοιογένεια και Εκπαίδευση. Μοντέλα

Προσέγγισης της Πολυπολιτισμικότητας στο Ελληνικό

Σχολείο

Σε κάθε σύγχρονη κοινωνία υπάρχουν άτομα με διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα με τα οποία καλούμαστε να συνεργαστούμε και να επικοινωνήσουμε.

Η πολιτισμική ανομοιογένεια, ως μια πραγματικότητα, δημιούργησε την ανάγκη μιας διαφορετικής πολιτισμικής προσέγγισης τόσο από την κοινωνία όσο και από την εκπαίδευση. Η εκπαιδευτική πολιτική αλλάζει καθώς η εισροή διαφορετικών μαθητών στο σχολείο καθιστά επιτακτική την ανάγκη να μεταδώσει γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες στην επίσημη γλώσσα του σχολείου ενώ προσβλέπει και στην παροχή ειδικών προγραμμάτων με στόχο να βοηθήσει τους μαθητές με πολιτισμικές διαφορές να ενταχθούν αρχικά στη μαθησιακή διαδικασία και κατόπιν στην κοινωνία.

Με τον όρο Πολυπολιτισμικότητα εννοούμε τη συνύπαρξη μέσα στην κοινωνία ατόμων με διαφορετικά εθνικά και πολιτισμικά στοιχεία. Μοιάζει περίπου σαν ένα μωσαϊκό αποτελούμενο από διαφορετικές κουλτούρες που διατηρούν όμως τις διακριτές διαφορές τους και μπορούν παράλληλα να αναπτύσσουν σχέσεις αλληλοεκτίμησης και σεβασμού. Η συνύπαρξη όμως διαφορετικών πολιτισμών για να ευδοκιμήσει πρέπει να στηρίζεται στην αποδοχή και στο σεβασμό μεταξύ των ατόμων τόσο μέσα στην κοινωνία όσο και στο χώρο της εκπαίδευσης. Παρά τις προσπάθειες όμως που έχουν γίνει υπάρχουν πολλά προβλήματα που χρειάζονται

διαχείριση και γι' αυτό είναι απαραίτητη η εφαρμογή ενός παιδαγωγικού μοντέλου το οποίο δε θα έχει στόχο την αφομοίωση και τον αποκλεισμό των μαθητών αυτών κατά τη σχολική διαδικασία θα σεβαστεί τη διαφορετικότητά τους και παράλληλα θα εμποδίσει το σχηματισμό στερεοτυπικών αντιλήψεων.

Πολιτισμική ανομοιογένεια

Για να κατανοήσουμε τι σημαίνει πολιτισμική ανομοιογένεια πρέπει να ερμηνεύσουμε δύο όρους που αποτελούν το περιεχόμενο της διαφοροποίησης ενός ανθρώπου, τον πολιτισμό και την κουλτούρα του λόγω της καταγωγής. Ο πολιτισμός θα λέγαμε πως αναφέρεται σε ένα σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στο άτομο να δρα στο περιβάλλον, ενώ κουλτούρα είναι όσα αναφέρονται στο πνεύμα, στην καλλιέργεια, στην παιδεία κλπ κάθε λαού. Οι δύο αυτές έννοιες ίσως αποτελούν τον άξονα της ιστορίας κάθε λαού και παρ' όλες τις διαφορές που εμφανίζουν στη σημασία, στο περιεχόμενο και η χρήση τους έχουν όμως την ίδια βάση, δηλαδή χωρίζουν τα άτομα σε διακριτές ομάδες οι οποίες υποχρεούνται να συνυπάρχουν και να συμβιώνουν στο ίδιο γεωγραφικό χώρο.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έγινε μαζική και απρογραμματίστη εισροή ανθρώπων από άλλες χώρες με αποτέλεσμα να συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο ντόπιοι και αλλοδαποί άνθρωποι με ότι συνεπάγεται αυτό πολλές φορές. Η άγνοια του ντόπιου πληθυσμού και η έλλειψη πληροφόρησης από την πολιτεία δημιουργούν πολλές φορές συμπεριφορές αρνητικού χαρακτήρα προς τους αλλοδαπούς με συνέπεια να δημιουργούνται δυσάρεστες καταστάσεις. Στη νέα πραγματικότητα που δημιουργήθηκε η πολιτεία και η εκπαίδευση οφείλουν να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων και να εφαρμόσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές.

Μέσα από έρευνες προκύπτει τα εκπαιδευτικά μοντέλα που αναφέρονται στην αντιμετώπιση των σύγχρονων πολυπολιτισμικών ομάδων διακρίνονται κυρίως σε πέντε και είναι τα εξής: Αφομοιωτικό μοντέλο, μοντέλο ενσωμάτωσης, πολυπολιτισμικό μοντέλο, αντιρατσιστικό μοντέλο και τέλος το διαπολιτισμικό μοντέλο. Το αφομοιωτικό μοντέλο και το μοντέλο ενσωμάτωσης είναι μονοπολιτισμικά προσανατολισμένα ενώ το πολυπολιτισμικό, το αντιρατσιστικό και το διαπολιτισμικό είναι μοντέλα πολυπολιτισμικά.

Εκπαιδευτικά μοντέλα

Τα πιο διακεκριμένα εκπαιδευτικά μοντέλα που εφαρμόζονται στην εκπαίδευση είναι τα παρακάτω:

Αφομοιωτικό μοντέλο

Σύμφωνα με τον Αμερικανό κοινωνιολόγο M. Gordons, η αφομοίωση επέρχεται όταν μια πολιτισμική ομάδα διαγράφει τα χαρακτηριστικά της στοιχεία και υιοθετεί τα χαρακτηριστικά μιας άλλης ομάδας. Το μοντέλο αυτό υποστηρίζει ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές των πολιτισμικών ομάδων οφείλονται κυρίως στο πολιτισμικό σοκ, την επίσημη γλώσσα της χώρας υποδοχής και τον πολιτισμό της. Η αφομοίωση θα μπορούσε να είναι το τελικό στάδιο του επιπολιτισμού αφού οι αλλοδαποί μαθητές ακολουθούν το επίσημο σχολικό πρόγραμμα και διδάσκονται την επίσημη γλώσσα της χώρας που τους φιλοξενεί. Η εφαρμογή του μοντέλου αυτού συνήθως δεν ευδοκیمی αφού οι μαθητές αυτοί οδηγούνται σε αποκλεισμό, αλλοτρίωση και αποξένωση λόγω της βίαιης αποκοπής από τον πολιτισμό τους και επιπλέον πρέπει από μόνοι τους να διαχειριστούν τα όποια προβλήματα θα συναντήσουν στο χώρο του σχολείου.

Μοντέλο Ενσωμάτωσης

Το μοντέλο ενσωμάτωσης στηρίζεται στην αρχή των ίσων ευκαιριών και ανεκτικότητας για όλους τους μαθητές με στόχο τη δημιουργία μιας κοινωνίας πολιτισμικά αρμονικής και ισόνομης. Είναι ένα μοντέλο που συνήθως αναγνωρίζει ότι ο κάθε άνθρωπος είναι φορέας ενός πολιτισμού και έχει δικαίωμα όχι μόνο να δέχεται αλλά και να επιδρά στο περιβάλλον υποδοχής συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στη δημιουργία μιας νέας πολιτισμικής έκφρασης. Σε αντίθεση με την αφομοίωση που αποσκοπεί στην αλλοτρίωση του ατόμου, η ενσωμάτωση σέβεται την παράδοση των αλλοδαπών μαθητών και την εθνική τους ταυτότητα σε τέτοιο βαθμό όμως που αυτή δεν προκαλεί τις πολιτισμικές αναφορές της χώρας που τους φιλοξενεί. Η διαλλακτική στάση προς τη θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα, την ενδυμασία, τις γιορτές κ.α., υπαγορεύεται από την αντίληψη πως αν επιτραπεί σε αλλοδαπούς μαθητές να διατηρήσουν μέρος των πολιτισμικών τους παραδόσεων αυτοί θα ενσωματωθούν πιο εύκολα στο κοινωνικό σύστημα και την πολιτισμική ομοιογένεια του σχολείου υποδοχής αλλά κατά βάθος κρύβει αφομοιωτικούς σκοπούς μιας και στο τέλος οι αλλοδαποί μαθητές αναγκάζονται να εφαρμόσουν τους κανόνες του σχολείου υποδοχής.

Πολυπολιτισμικό μοντέλο

Το πολυπολιτισμικό μοντέλο πιστεύει πως η κοινωνία αποτελείται από άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και έτσι ενθαρρύνει τη διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων προσδοκώντας στην ενότητα ανθρώπων μέσα από τη διαφορετικότητα. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο θα λέγαμε πως στοχεύει πραγματικά στην προώθηση των ίσων δικαιωμάτων για όλους τους μαθητές λαμβάνοντας υπόψη τις γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητές τους με στόχο την ακαδημαϊκή επιτυχία όλων των μαθητών.

Για να εφαρμοστεί το πολυπολιτισμικό μοντέλο στην εκπαίδευση πρέπει να προωθηθούν οι παρακάτω στόχοι:

- Το σχολείο να λειτουργεί με στόχο την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους τους μαθητές
- Να καλλιεργηθούν δραστηριότητες που αποβλέπουν στο σεβασμό και την ιδιαιτερότητα των αλλοδαπών μαθητών.
- Να ενισχυθεί η αυτοαντίληψη των μαθητών με πολιτισμική ανομοιογένεια ώστε να βελτιωθεί και η σχολική επίδοσή τους
- Να αναπτυχθεί η ικανότητα των μαθητών στο να εξετάζουν εκπαιδευτικά και κοινωνικά φαινόμενα άλλων πολιτισμών και όχι μόνο το δικό τους

Αντιρατσιστικό μοντέλο

Το αντιρατσιστικό μοντέλο στοχεύει στον παραμερισμό κάθε ρατσιστικού στοιχείου στο πρόγραμμα σπουδών ώστε να αποδυναμώσει τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις Όσοι υποστηρίζουν την αντιρατσιστική εκπαίδευση πιστεύουν ότι πρέπει να αλλάξουν οι δομές της εκπαίδευσης για να αλλάξουν και οι εθνοτικές και φυλετικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών. Οι σπουδαιότεροι στόχοι του αντιρατσιστικού μοντέλου είναι οι εξής:

- ❖ Ισότητα για όλους τους μαθητές με δομές και συστήματα που το προάγουν αυτό
- ❖ Δίκαιη αντιμετώπιση όλων των μαθητών παρέχοντας ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες

Πολλοί ασκούν αυστηρή κριτική στην αντιρατσιστική εκπαίδευση ότι δηλαδή επιδιώκει να πολιτικοποιήσει το χώρο της εκπαίδευσης ώστε να χάσει αυτή τον παιδαγωγικό της χαρακτήρα και να γίνει πεδίο ανταγωνισμού. Ο ρατσισμός πηγάζει από την κοινωνική τάξη, τη θρησκεία, το φύλο, την εθνότητα κ.α. και δεν γνωρίζουμε αν το σχολείο έχει πραγματικά τη δυνατότητα να τον ελέγξει αποτελεσματικά.

Διαπολιτισμικό μοντέλο

Το διαπολιτισμικό μοντέλο αναφέρετε στη διαδικασία αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μεταξύ όλων των μαθητών. Επιδιώκει την κοινωνικοποίηση του μαθητή που ορίζεται ως διαφορετικός’’ σε άλλη χώρα και πρέπει μέσα στη σχολική κοινότητα να ορίσει την εικόνα του εαυτού του αλλά και την εικόνα του άλλου. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση έρχεται ως απάντηση στην πολυπολιτισμική μετεξέλιξη των σύγχρονων κοινωνιών και προσπαθεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις για αλληλεπίδραση, αλληλοσεβασμό και επικοινωνία ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Η αρχή αυτού του μοντέλου προσβλέπει σε μια διαρκή αλληλεπίδραση και συνεργασία ανάμεσα σε μαθητές διαφορετικών ομάδων με σκοπό την ελεύθερη έκφραση. Όσοι υποστηρίζουν αυτό το μοντέλο θεωρούν ότι πρέπει να γίνουν ουσιαστικές παρεμβάσεις για να παραμεριστούν στερεότυπα, προκαταλήψεις, ρατσιστικά στοιχεία και διακρίσεις σε ατομικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο σχολείου ώστε να δημιουργηθεί ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον που σέβεται και αξιοποιεί την πολιτισμική διαφορά. Το διαπολιτισμικό μοντέλο παρ’ όλες τις θεωρητικές του προσεγγίσεις δεν έχει καταφέρει στο έπακρον να προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε μαθητές με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες ώστε να εξλειφθεί η ανισότητα.

Από την ανάλυση των εκπαιδευτικών μοντέλων διαπιστώνουμε τα εξής: το **αφομοιωτικό** μοντέλο έχει εθνικιστικό χαρακτήρα αφού απαιτεί οι αλλοδαποί μαθητές να ξεχάσουν τελείως την ταυτότητά τους και να αφομοιωθούν στο σχολικό περιβάλλον υποδοχής, το μοντέλο **ενσωμάτωσης** αναγνωρίζει μεν τη διαφορετικότητα των αλλοδαπών μαθητών αγνοεί όμως τα προβλήματά τους όσον αφορά την ένταξή τους στο ξένο σχολείο περιμένοντας να προσαρμοστούν μόνοι τους σε αυτό χωρίς καμία βοήθεια, το **πολυπολιτισμικό** μοντέλο ενισχύει επιδερμικές μεταρρυθμίσεις που δεν έχουν σκοπό να κατανοήσουν τα αίτια που προκαλούν τα προβλήματα και δημιουργούν ρατσιστικές συμπεριφορές, το **αντιρατσιστικό** μοντέλο θέτει την ανάγκη αναδιοργάνωσης του κράτους με σκοπό να παρέχονται ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές για να εξαλειφθεί ο ρατσισμός αλλά ελλοχεύει ο κίνδυνος η εξουσία της κάθε χώρας να εκμεταλλευτεί το χώρο της εκπαίδευσης και τέλος το **διαπολιτισμικό** μοντέλο σε αντιδιαστολή όλων των μοντέλων προσβλέπει σε μια κοινωνία όπου όλοι οι μαθητές θα αντιμετωπίζονται ισότιμα και οι ιδιαιτερότητές τους θα ενσωματώνονται προς όφελός τους.

Ελληνικό Σχολείο και Πολυπολιτισμικότητα

Στο χώρο της εκπαίδευσης η πολυπολιτισμικότητα αντιμετωπίζεται όπως αναφέρθηκε με την εφαρμογή διάφορων μοντέλων. Στην Ελλάδα το εκπαιδευτικό σύστημα στην αρχή είχε έντονες αφομοιωτικές τάσεις, γεγονός που στάθηκε η αφορμή να δεχθεί διεθνώς πιέσεις για συμμόρφωση. Από το 1995 και μετά υπάρχει συστηματική προσπάθεια να ενταχθούν οι αλλοδαποί μαθητές σε μια νέα κατάσταση με παιδαγωγικό χαρακτήρα. Έτσι νομοθετήθηκε η Διαπολιτισμική εκπαίδευση με την καθιέρωση Τάξεων Υποδοχής, Φροντιστηριακών Τμημάτων και προγραμμάτων

Ευέλικτης Ζώνης για να μπορέσει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα να ανταποκριθεί στις ανάγκες της υπάρχουσας πολιτισμικής κατάστασης.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν προτείνει ένα συγκεκριμένο μοντέλο εκπαίδευσης αλλά καταδεικνύει τις αρχές στις οποίες πρέπει να στηρίζεται η διδασκαλία και η μάθηση σε ένα πολυπολιτισμικό σχολείο στοχεύοντας στην εξισορρόπηση ανισοτήτων δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες που θα διευκολύνουν την συνεργασία και την επικοινωνία μεταξύ μαθητών με διαφορετική γλωσσική δομή και συμπεριφορά διατηρώντας τη πολιτισμική ταυτότητά τους. Το σχολείο αποτελεί ένα οργανωμένο θεσμό που διαμορφώθηκε με βάση τις υπάρχουσες ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες και λειτουργεί με βάση τα παρακάτω:

- ✚ Να ασκεί αγωγή και μέσω πρακτικών αξιών και αντιλήψεων να οδηγεί τους μαθητές στην ομαλή ένταξή τους στη σχολική κοινότητα.
- ✚ Να παρέχει γνώσεις και δεξιότητες με στόχο οι μαθητές να προσανατολίζονται στην επαγγελματική τους πορεία.

Σ' ένα σχολείο με πολυπολιτισμικό χαρακτήρα η διαπολιτισμικότητα αποτελεί άξονα της μαθησιακής διαδικασίας αφού η πολιτισμική επαφή είναι πλέον παγκόσμιος κανόνας λόγω μετανάστευσης, στρατιωτικών συγκρούσεων, τεχνολογικής προόδου και επικοινωνίας των λαών. Το πρόβλημα στην κοινωνία δε δημιουργείται όταν η ετερότητα είναι εθνική, γλωσσική, πολιτισμική και θρησκευτική, αλλά όταν συνοδεύεται με διαδικασίες απαξίωσης, εχθρότητας και ρατσισμού. Η εκπαίδευση καλείται πλέον να διαδραματίσει ένα ουσιαστικό ρόλο και μέσα από μια παιδαγωγική δημοκρατική αγωγή να διδάξει στους μαθητές το σεβασμό, την εκτίμηση και την αλληλεγγύη.

Το πολυπολιτισμικό σχολείο οφείλει να παρέχει:

- Εξατομικευμένη διδασκαλία για να μην υστερεί μαθησιακά ο κάθε μαθητής
- Κατάλληλη ύλη για να κατανοεί τη διδασκαλία
- Εργασίες σε ομάδες ώστε να διαμορφώνονται θετικές συνθήκες αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μεταξύ όλων των μαθητών.

Έχει διαπιστωθεί πως η συνεργατική μάθηση αποδυναμώνει τα στερεότυπα τις κατηγοριοποιήσεις και τις προκαταλήψεις και εμπλέκει τους μαθητές σε μια διαδικασία συνδιαλλαγής και αναγνώρισης του άλλου. Ο Banks (1981), αναφέρει πως ένα θετικά ψυχολογικό κλίμα σε σχολείο με διαπολιτισμικό προσανατολισμό δημιουργεί ένα πραγματικά δημοκρατικό περιβάλλον που μόνο καλό μπορεί να επιφέρει.

Ο εκπαιδευτικός της πολυπολιτισμικής τάξης

Όπως προαναφέρθηκε στο ελληνικό σχολείο τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια γλωσσική και πολιτισμική ανομοιογένεια. Ως εκ τούτου ο εκπαιδευτικός καλείται να παίξει το ρόλο του διαμεσολαβητή και για να επιτύχει αυτό πρέπει:

- ✚ Να έχει γνώση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μαθητών με πολιτισμικές διαφορές
- ✚ Να γνωρίζει τη φύση των προκαταλήψεων και του ρατσισμού και ποιες είναι οι κατάλληλες στρατηγικές αντιμετώπισής τους
- ✚ Να γνωρίζει διδακτικές προσεγγίσεις και δεξιότητες που θα βοηθήσουν τους μαθητές να προσεγγίζουν θετικά και άλλους πολιτισμούς εκτός από το δικό τους
- ✚ Να εφαρμόζει τα κατάλληλα προγράμματα για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές

Για να αποδεχθούν οι αλλοδαποί μαθητές την ταυτότητά τους αλλά και να σεβαστούν τον πολιτισμό της χώρας που τους φιλοξενεί ο εκπαιδευτικός οφείλει να τους ενθαρρύνει στο να μάθουν να κρίνουν αλλά και να συγκρίνουν διάφορους πολιτισμούς χωρίς παρωπίδες ανοίγοντας έτσι νέους δρόμους σκέψης και επικοινωνίας. Η δημιουργία ενός τέτοιου παιδαγωγικού περιβάλλοντος απαιτεί και τη συνεργασία με τους γονείς των μαθητών παραμερίζοντας τυχόν διακρίσεις και προκαταλήψεις με στόχο τη δημιουργία ενός κλίματος σεβασμού και εμπιστοσύνης. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένας εκπαιδευτικός μιας πολυπολιτισμικής τάξης είναι πολλές και για αυτό η επιμόρφωσή του πάνω στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης κρίνεται απαραίτητη. Η επιμόρφωση θα του προσφέρει:

- ❖ Ενημέρωση πάνω σε προγράμματα και στρατηγικές που αφορούν στην πολυπολιτισμική ανομοιογένεια
- ❖ Ευαισθητοποίηση πάνω σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης
- ❖ Ενημέρωση στη διδακτική και τη μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθήσει ώστε να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της πολυμορφίας
- ❖ Ευαισθητοποίηση στην ιδιαιτερότητα των αλλοδαπών μαθητών που προκύπτει από συγκεκριμένα αίτια και παροχή συναισθηματικής βοήθειας ώστε να ενταχθούν ομαλά στην τάξη
- ❖ Δημιουργία ευνοϊκού κλίματος που θα βοηθήσει τη σχολική τάξη και προώθηση συντονισμένων παρεμβάσεων και διαλόγου ώστε να εξομαλύνεται κάθε δυσάρεστη κατάσταση.

Τελειώνοντας επισημαίνουμε πως η αλλαγή στη σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού στη χώρα μας καθιστά επιτακτική την ανάγκη εφαρμογής μέτρων και πρακτικών στο χώρο της εκπαίδευσης με απώτερο στόχο την εξασφάλιση ενός διαπολιτισμικού χαρακτήρα. Για να έχουμε όμως επιτυχή αποτελέσματα πρέπει με

ενσυναίσθηση, σεβασμό και αλληλεγγύη να επικοινωνούμε με τον πολιτισμικά διαφορετικό. Η επαφή με μαθητές άλλων πολιτισμών και όχι μόνο του δικού μας θα βοηθάει στην ερμηνεία και κατανόηση συμπεριφορών που σε μια άλλη περίπτωση θα μας φαινόταν αδιανόητες. Το πολυπολιτισμικό ελληνικό σχολείο χρειάζεται κατάλληλα προγράμματα και καταρτισμένους εκπαιδευτικούς οι οποίοι θα διδάξουν την ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό μας αλλά θα σεβαστούν την ταυτότητα και τις πολιτισμικές αναφορές των αλλοδαπών μαθητών για να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα και να μην αισθάνονται ξένοι στο σχολικό περιβάλλον και να αγαπήσουν τη χώρα που τους φιλοξενεί. Οι εκπαιδευτικοί με διαπολιτισμική επάρκεια μπορούν να προωθήσουν αξίες που καταπολεμούν την ξενοφοβία, την προκατάληψη, το ρατσισμό προωθώντας το σεβασμό και την αποδοχή στη διαφορετικότητα. Σε ένα κόσμο που όλο αλλάζει είναι απαραίτητο η κοινωνία και η εκπαίδευση να είναι διαπολιτισμικά έτοιμοι.

Βιβλιογραφία

- Banks, J. A. (2004). *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση*. Στο Ε. Κουτσοβάνου (Επιμ.), Νικηφόρος Σταματάκης (Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Γεωργογιάννης, Π. (1997). *Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Επικοινωνία*. 1^ο Διαβαλκανικό Συνέδριο, 3-5 Μαΐου 1996. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Γεωργογιάννης, Π. (2006). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα. Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση (7^{ος} τόμος)*. Πάτρα: Αυτοέκδοση.

- Γκότοβος, Ε. Α. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cummins, J. (2003). Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας. Στο Ε. Σκούρτου (Επιμ.) Σουζάνα Αργύρη (Μτφρ.), 2^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- ΕΑΔΑΠ. (Επιμ.) (2004). *Μαζί. Παιδαγωγοί και Γονείς στο διαπολιτισμικό σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω.
- Κεσίδου, Α. (2008). *Διαπολιτισμική εκπαίδευση: μια εισαγωγή*. Υ.Ε.Π.Θ., Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο στήριξης ΕΠΕΑΕΚ, Επιστημονική υπεύθυνη: Ζωή Παπαναούμ.
- Μάρκου, Γ. (1996). *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας, η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Μπονίδης, Κ. & Παπαδοπούλου, Β. (2014). *Καλές πρακτικές στο πολυπολιτισμικό σχολείο: αντλώντας από την επαγγελματική εμπειρία των εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Υ.ΠΑΙ.Θ.
- Νικολάου, Γ. (2011). *Διαπολιτισμική διδακτική: Το νέο περιβάλλον - Βασικές αρχές*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.